

IGNACY BOKWA
JANINA JEZIORSKA

PROPOZYCJE METODYCZNE DLA PROSEMINARIUM I SEMINARIUM MAGISTERSKIEGO Z TEOLOGII

1. CELE PROSEMINARIUM I SEMINARIUM MAGISTERSKIEGO

Najogólniej mówiąc, celem proseminarium jest zapoznanie studenta z podstawowymi formami pracy naukowej. W oparciu o uzyskane w szkole podstawowej i średniej umiejętności rozumienia i interpretacji tekstu, bazujące na prawach myślenia logicznego, należy przygotować go do samodzielnej recepcji tekstów. Będzie to stanowić podstawę dla sporządzenia w ramach seminarium naukowego pracy dyplomowej, zwanej magisterską, świadczącej o umiejętności twórczego podejścia do wiedzy. Wiedza jest rzeczywistością dynamiczną. Oznacza to oparcie się na dotychczasowych badaniach, ale w taki sposób, by stawianie nowych zadań i celów poznawczych prowadziło do ubogacenia sumy wiedzy w danej dziedzinie lub do nowego jej uporządkowania. Pomyślnie przeprowadzenie pracy badawczej nie może się dziś obejść bez znajomości podstawowych zasad pracy umysłowej¹, osobistych metod pracy badawczej, techniki biurowej, zwłaszcza komputerowej, a także podstaw bibliotekoznawstwa² i wymogów naukoznawstwa³.

Celem zaś seminarium magisterskiego jest udzielanie wiedzy przy współpracy studentów. Należy wyróżnić jego pięć podstawowych form: ćwiczeniowe, referatowo-dyskusyjne, planowe, konsultacyjne i badawcze. Owo *udzielanie wiedzy* w ramach współpracy profesora ze studentami nie polega bynajmniej na ubogaceniu wiedzy faktog-

¹ Por. J. Jeziorska, *Wybrane zagadnienia z metodyki pracy umysłowej*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa 1991 (bogata i aktualna bibliografia przedmiotu).

² A. Raffelt, *Proseminar Theologie. Einführung in das wissenschaftliche Arbeiten und die theologische Bücherkunde*, Herder, Freiburg-Basel-Wien 1992. Piąte, przejrzane i uaktualnione wydanie tej cennej pozycji zawiera wiele praktycznych wskazówek dotyczących przede wszystkim technicznych aspektów pracy naukowej.

³ UNESCO, *Rozszerzony kodeks dobrych obyczajów w publikacjach naukowych*. Wydawnictwa ART, Olsztyn 1972; J. Pieter, *Kryteria ocen i recenzje prac naukowych*. PWN, Warszawa 1978; H. E. Wyczański, *Technika pisanja pracy magisterskiej*, Wyd. Muzeum Archidiecezjalne we Wrocławiu, Wrocław 1991.

raficzno-encyklopedycznej z danej dziedziny czy też na wpajaniu rudymenarnych umiejętności z zakresu techniki pracy umysłowej (notowanie, streszczanie literatury przedmiotu, sporządzanie planów, pisanie referatów). Zarówno zasadnicza wiedza, jak i elementarna technika pracy naukowej, muszą być opanowane znacznie wcześniej. Dzieje się to w ramach przygotowywania się do egzaminów i przez zaliczanie ćwiczeń proseminarium. Może być również uczona i ćwiczona oddzielnie podczas zajęć z techniki pracy umysłowej i technik studiowania lub metodologii pracy naukowej czy naukoznawstwa.

Seminarium magisterskie powinno doprowadzić do wykonania pracy naukowej, która ma wykazać opanowanie literatury przedmiotu w zakresie opracowywanego tematu, źródeł oraz umiejętności stosowania naukowych metod pracy⁴

2. PROBLEMY TEORETYCZNO-PRAKTYCZNE

Nawet tak szkicowo zarysowane zadania proseminarium i seminarium naukowego z teologii okazują się w praktyce trudne do zrealizowania. Na ten stan rzeczy składa się wiele przyczyn. Przede wszystkim stale obniżający się poziom nauczania w szkolnictwie podstawowym i średnim ujemnie wpływa na stopień przygotowania kandydatów na studia wyższe. Fakt ten nie omija również studentów teologii, tak duchownych, jak i świeckich. Nawet pobieżna analiza ocen ze świadectwa maturalnego prowadzi do wniosku, że na teologię rzadko trafiają osoby predysponowane do samodzielnej pracy badawczej.

Nie bez znaczenia jest też funkcjonowanie obiegowego stereotypu, według którego teologia jest zbiorem świętych reguł, które należy bezwarunkowo przyjąć w postawie posłuszeństwa wiary. Choć więc mówi się w ramach wprowadzenia do teologii o roli rozumu w teologii, praktycznie kwestia ta nie jest przez studentów powszechnie dostrzegana dowartościowana. Kursoryczna wykłady z teologii są recypowane raczej w sposób bierny. Podstawowym celem zdaje się być jedynie w miarę dokładne odtworzenie materiału podanego przez wykładowcę celem pomyślnego złożenia egzaminu. W dodatku, w przewadze przypadków studenci nie dostrzegają przydatności studium kursorycznego, uważając wiele informacji, a nawet niektóre przedmioty, zwłaszcza z dziedziny filozofii, za zbędne dla studium

⁴ Por. S. K u n o w s k i. *Problematyka metodologiczna seminarium magisterskiego*. RW KUL, Lublin 1971; J. M y ś k ó w *Elementy metodyki pracy naukowej*. *Studia Theologica Varsaviensia* 21 (1983) nr 1, s. 221-259.

teologii. Sytuację pogarsza dodatkowo fakt niedoceniaenia roli ćwiczeń z przedmiotów teologicznych, w ramach których studenci mieliby okazję do kontaktu z dokumentami Magisterium Kościoła, dziełami Ojców Kościoła czy klasyków teologii. Zadawane lektury, obiektywnie rzecz biorąc stosunkowo łatwo przyswajalne, sprawiają studentom niemało kłopotów, zwłaszcza jeśli w szkole średniej lektury zostały zastąpione tzw. brykami, streszczającymi dzieła klasyków literatury.

Wypadkową zasygnalizowanych powyżej przyczyn jest pojawienie się na seminarium magisterskim z teologii studenta stosunkowo słabo przygotowanego do spełnienia stawianych mu wymogów. Nagminnym przejawem jest nieumiejętność wyrażania własnych myśli, brak dyscypliny intelektualnej, a także nieumiejętności analizy tekstu, zastępowanej jego streszczającym referowaniem. W takich warunkach napisanie dobrej pracy magisterskiej zdaje się być jedynie pobożnym życzeniem. Należy jednak starać się dopomóc studentowi w nadrobieniu zaistniałych braków. Poważną rolę może tu odegrać umiejętne wprowadzenie w niełatwą sztukę analizy tekstu. Powinno to nastąpić już w ramach proseminarium. Jeśli jednak nie spełniło ono swego zadania, funkcję tę musi z konieczności przejąć seminarium magisterskie. Analiza tekstu jest elementem koniecznym dla właściwego studium teologii, która, przy całej swojej specyfice, może być zaliczona w pewnym sensie do nauk historycznych. Te zaś bazują właśnie na analizie tekstów⁵

3. METODY PROWADZENIA SEMINARIÓW

Spośród wyliczonych przez S. K u n o w s k i e g o typów seminariów magisterskich⁶ (podstawę rozróżnienia stanowią zastosowane metody) najczęściej stosuje się dwie metody podstawowe: referatywno-dyskusyjną, z elementami planowo-konsultacyjnymi, oraz ćwiczeniową. W praktyce należałoby dążyć do harmonijnego połączenia obu tych podstawowych metod, stosując je naprzemiennie, z uwzględnieniem potrzeb i możliwości uczestników danego seminarium.

3.1. Metoda referatywno-dyskusyjna

Najczęściej stosowaną odmianą tej metody prowadzenia seminarium naukowego jest referowanie przez jednego z uczestników

⁵ Por. B. Miśkiewicz, *Wstęp do badań historycznych*, PWN, Warszawa-Poznań 1978.

⁶ Por. *dz.cyt.*

fragmentu przygotowywane pracy dyplomowej, połączone z dyskusją. Referent prezentuje poszczególne etapy swojej pracy, a pozostali uczestnicy dzielą się swoimi refleksjami na temat tego, co uczyniliby na jego miejscu bądź w jaki sposób kontynuowaliby rozpoczętą pracę. Nad dyskusją czuwa prowadzący seminarium, animując ją bądź odpowiednio ukierunkowując. Jest to szczególnie ważne w przypadku występowania tendencji do odchodzenia od tematu. Taki wariant jest możliwy jedynie w przypadku, gdy uczestnikami seminarium są studenci o różnym stopniu zaangażowania w pisanie pracy. W przypadku, gdyby chodziło o studentów dopiero rozpoczynających pracę metodą seminaryjną, istnieje możliwość przygotowania sprawozdania z wykonanej dotychczas pracy, z przeczytanej literatury przedmiotu bądź nawet jednej książki czy obszerniejszego artykułu. Należy jednak przestrzegać studentów przed ograniczaniem się do bezkrytycznego streszczenia zawartości książki czy artykułu. Niebezpieczeństwo takie jest jednak bardzo prawdopodobne.

Klasyczną formą pracy jest i nadal pozostaje referat stanowiący bazę dla dyskusji. Referent stawia problem, ukazuje różne sposoby jego rozwiązania, przytacza argumenty i kontrargumenty, poddając je dyskusji. Referat może być opracowany w formie tezy. Nie mogą to być jednak wyłącznie punkty planu. Taki referat kompaktowy wymaga pewnego doświadczenia w jasnym formułowaniu myśli.

Nieco zapomnianą formą pracy pisemnej jest koreferat. Zadaniem koreferatu jest przebadanie od strony formalnej, uzupełnienie i ocena referatu poprzez analizę przebiegu logicznego referatu, jego podstawowej tezy (czy i jak została postawiona i – ewentualnie – rozwiązana), z możliwością ustosunkowania się do zagadnień szczegółowych⁷

3.2. Metoda analizy tekstu

Decyzja o prowadzeniu seminarium metodą analizy tekstu oznacza w praktyce użycie wielu takich metod. Poniżej zostaną przedstawione pewne propozycje, przeznaczone do praktycznego zastosowania.

3.2.1. Przedmiot analizy⁸

Analiza tekstów może dotyczyć.

a) cech treści, czyli zakresu, zawartości i charakteru formalnego;

⁷ Raffelt, dz. cyt., s. 130 n.

⁸ Wykorzystano zasady analizy treści: B. Berelson, *Content analysis in Communication Research*, The Free Press, Glonice 1952, za: *Metody badań socjologicznych*, red. S. Nowak PWN, Warszawa 1965, oraz logiki pragmatycznej: A. Ajdukiewicz, *Logika pragmatyczna*, PWN, Warszawa 1975.

b) wniosków o autorze tekstu, jego poglądach, epoce, itp., bądź też wniosków dotyczących czynników wyznaczających treść;

c) oddziaływania treści na odbiorców współczesnych autorowi, innych odbiorców, w tym szczególnie aktualnie dokonujących analizy.

Analiza cech treści tekstu, zwana też analizą opisową (formalną) dotyczy:

a) analizy struktury tekstu (analiza strukturalna), np. kolejności faktów, zjawisk, poglądów; sposób ich organizacji – np. liniowa, koncentryczna, spiralna, zależności pomiędzy elementami treści – np. przyczynowo-skutkowe, współzależności, dopełniania, itp.

b) analizy językowej (analiza semantyczna), np. nazw i pojęć oznaczanie i desygnaty, stosunki zakresowe, treść pełna, charakterystyczna, językowa; definicji – nominalnych i realnych, zakresowa lub treściowa, wyraźna lub kontekstowa, sprawozdawcza lub projektująca.

Analiza opisowa służy jako podstawowa przesłanka do wnioskowania i interpretacji tekstu, zarówno w odniesieniu do autora, jak i odbiorcy.

Analiza treści tekstu może dotyczyć również:

a) analizy znaczeniowej tez, pytań, twierdzeń, praw (w logice – zdań prostych i złożonych), np. tezy – hipotezy, pytania – rozstrzygnięcia, dopełniające, otwarte: twierdzeń lub praw elementarnych i nadrzędnych, pewników i aksjomatów itp:

b) analizy kontekstowej, interpretacyjnej, ze względu na autora lub odbiorcę, jak również ze względu na problematykę (temat zakres): wewnątrz i zewnątrz dyscypliny:

c) analizy porównawczej – we wszystkich podanych wyżej zakresach, tj. struktury, języka, znaczenia, kontekstu;

d) analizy oceniającej według indywidualnie lub społecznie przyjętych naukowych kryteriów logicznych, filozoficznych, społecznych, kulturowych, czasowych.

Analizę treści zamyka wnioskowanie:

a) subiektywnie pewne – dedukcyjne;

b) subiektywnie niepewne, prawdopodobne, redukcyjne lub indukcyjne lub przez analogię.

3.2.2. Organizacja zajęć analitycznych

Cele:

a) student pozna zasady i rodzaje analizy treści tekstów,

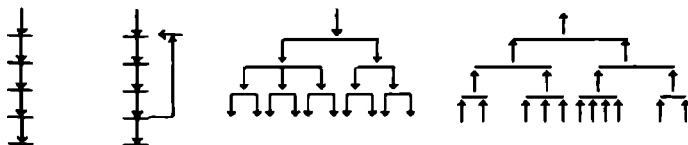
b) student potrafi wyjaśnić, po co, jak i kiedy może je stosować,

c) student potrafi zastosować różne rodzaje analizy tekstu na wybranych tekstach.

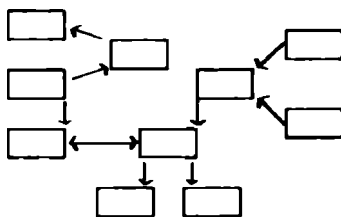
Przy notowaniu klasycznym nie jest widoczny związek pomiędzy elementami treści, współzależności strukturalne, przyczynowo-skutkowe, sprzężenie zwrotne, typy wnioskowania (indukcyjność, dedukcyjność, hierarchiczność, itp). Trzeba go opisywać słowami.

Notowanie nowoczesne – graficzno-słowne – wprowadza symbole ilustrujące zależności pomiędzy elementami treści. Dopełnia ono notowanie klasyczne. Ułatwia zapamiętywanie, zwłaszcza przy rozwiniętej grafice – obrazy i kolory.

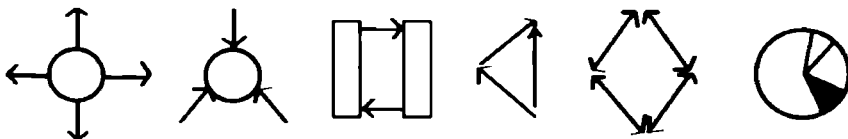
Notowanie nowoczesne może przybierać formy schematyzacji, np.:

liniowe, – proste, złożone, dedukcyjne, – indukcyjne

złożona
(wielozwiązkowa)

przyczynowo-skutkowe i współzależności

kutki) (przyczyny) (prosta) (kołowa) (systemowa) (spiralna) (zamknięta)

Notowanie nowoczesne bywa upowszechniane jako notowanie według tzw. „map myślowych”. „Mapa” taka polega na „miękkiej” strukturalizacji graficznej zależności oraz wprowadzeniu symboli przedmiotowych i kolorów.

Aby efektywnie ustosunkować się do analizowanych informacji, warto je przedstawiać w sposób zbliżony do naturalnego funkcjonowania mózgu, a ten pracuje głównie przy zastosowaniu koncepcji–kluczy, w sposób integrujący i międzypolączeniowy. Właściwość ta jest cechą map myślowych, zapoczątkowanych przez T. B u z a n a⁹. W notatkach tradycyjnych, pisanych linearnie, nie jest to możliwe.

Mapy konstruowane są następująco:

1. centralny, główny koncept (temat, problem) jest umieszczany w środku i w jakiś sposób wyróżniany;
2. od niego odchodzą główne koncepty-klucze, wpisane na grubych liniach dużymi literami;
3. każda linia musi być połączona z następną noszącą jedno słowo-klucz; umieszczenie jednego słowa na linii daje możliwość połączenia go z następnymi asocjacjami-informacjami;
4. w miarę robienia notatek rozrastają się one w górę i w szerz, są coraz gęściejsze, wielopolączeniowe, a swoją grafiką mogą przypominać systemy wodne (połączone rzeki, dorzecza, jeziora, oceany), układy organiczne (układ nerwowo-dendrytowy, drzewo z rozbudowanym systemem korzeni i koroną).

3.3. Prowadzenie protokołu

Ta forma pracy pisemnej może, a nawet powinna być stosowana niezależnie od formy seminarium. W ustalonym porządku poszczególni uczestnicy sporządzają protokół. Jego zadaniem jest wierne oddanie przebiegu seminarium. Przede wszystkim powinien on zawierać konieczne dane: temat seminarium, dzień, temat szczegółowy danego posiedzenia, nazwiska – prowadzącego, referenta i protokolanta. Protokół musi oddawać przebieg dyskusji i sformułować osiągnięte wnioski. Wręczone uczestnikom w trakcie trwania posiedzenia materiały (punkty, plan) nie muszą być ponownie włączane do protokołu; powinny jednak zostać umieszczone w dokumentacji seminarium. Protokół spełnia bardzo pożyteczną funkcję: pozwala on wszystkim uczestnikom seminarium przypomnieć sobie przebieg i wnioski z ostatniego posiedzenia, a nieobecni zostaną poinformowani o jego efektach. Po odczytaniu protokołu

⁹ T. B u z a n, *Use Your Head*, Ariel Books, London 1982.

można zgłaszać uwagi co do użytych w nim sformułowań. Taka praktyka pozwoli wyczulić protokolantów na potrzebę precyzji wyrażania myśli, będąc doskonałą okazją do praktycznych ćwiczeń w tym zakresie.

4. WNIOSKI

Zwrócenie baczniejszej uwagi na kulturę pracy umysłowej, troska o pogłębione rozumienie tekstu, umożliwiając jego interpretację, może oddać nieocenione usługi dla przygotowujących prace magisterskie. Poważny ich brak polega na tym, że wielokrotnie stanowią one jedynie kompilację cytatów, poprzez którą autor nie potrafi niczego wyrazić. Przy pomocy cytatów autor musi się nauczyć wyrażania własnych poglądów. Jest bowiem jeszcze za wcześnie na własne sformułowania. Momentem przełomowym w pisaniu pracy dyplomowej jest przekroczenie swoistej „bariery dźwięku”, polegającej w tym przypadku na wyłącznym referowaniu przeczytanych treści.

Przykładanie większej wagi do problemów metodologicznych nie może prowadzić do „fetyzacji” samej metody¹⁰. Każda metoda może być bowiem jedynie sposobem służenia i wspomagania rozwoju nauki, w tym przypadku teologii¹¹. Należy właściwie wyważyć proporcje pomiędzy aspektami treściowymi a formalnymi. Trzeba pamiętać jednak o tym, że o wiele ważniejsze jest przyswojenie pewnej skutecznej metody badawczej, samodzielności myślenia, niż jedynie wzbogacenie wiedzy pojętej jako suma informacji.

Postulaty praktyczne dotyczą również konieczności wprowadzenia ćwiczeń z teologii wszędzie tam, gdzie nie figurują one w programach nauczania uniwersyteckiego. Zajęcia powinny być prowadzone w grupach najwyżej kilkunastoosobowych. Idealem jest tu grupa 10-12 osób. Obcowanie z tekstem teologicznym pozwoli niejednokrotnie na przełamanie barier psychologicznych i zdemaskowanie fałszywych stereotypów, np. o szczególnej trudności studium teologii dogmatycznej¹².

¹⁰ J. Życiński, *Mit o idealnej metodzie. W kręgu mitów współczesnych*, Znak 34 (1982) nr 6, s. 605-616.

¹¹ J. Bartnik, *Teologia a nauki przyrodnicze – konflikt czy dialog?*, Bobolánium 5(1994), s. 153-182.

¹² Warto wskazać tu na bardzo przydatne opracowanie tej problematyki, niestety niedostępne na razie na polskim rynku wydawniczym: W. Beinert, *Dogmatik studieren. Einführung in dogmatisches Denken und Arbeiten*, Verlag Friedrich Pustet, Regensburg 1985.

Le proposte metodiche per il seminario minore e maggiore in teologia

Sia il seminario minore che il seminario maggiore hanno come scopo preparare lo studente al lavoro scientifico nel senso vero e proprio. Non pochi studenti sperimentano molte difficoltà di fronte alla tesina. Mancano di preparazione allo studio approfondito ed indipendente. Le mancanze si fanno vedere soprattutto a proposito dell'analisi corretta del testo teologico. Gli autori di questo articolo cercano di proporre dei mezzi utili nel corso del tirocinio. Si tratta dell'analisi formale e strutturale del testo. Anche il modo di apprendere dei notizie gioca un ruolo molto importante nella preparazione dello studente.

Ignacy Bokwa
Janina Jeziorska